

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Θεανώ Καλλινικάκη¹

Εισαγωγή

Η κοινωνική εργασία είναι από καταβολής της συνυφασμένη με πολύσημες παρεμβάσεις σε επείγουσες, απρόσμενες, ανοίκειες, αναπόφευκτες, μη αναστρέψιμες καταστάσεις ζωής, σχέσεις και συνθήκες καταπίεσης, διάκρισης, αποκλεισμού και στέρξης, και σε τραύματα από παραμέληση, εγκατάλειψη, κακοποίηση, απώλεια, ή πένθος. Μελετά τις επιπτώσεις τους, αφουγκράζεται και κατανοεί τους τρόπους με τους οποίους βιώνονται από τα άτομα, τις ομάδες και τις κοινότητες, αναδεικνύει τις αιτίες δημιουργίας και αναπαραγωγής τους, και παρεμβαίνει με συστηματικό μεθοδικό τρόπο για την κάλυψη ποικίλης φύσης αναγκών-αιτημάτων. Ιδιαίτερα αναπτυγμένες είναι οι εφαρμογές της για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης².

Η εφαρμογή-παρέμβαση συνιστά ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα της κοινωνικής εργασίας, ως εφαρμοσμένης κοινωνικής επιστήμης και δυνατό της σημείο, αφού χάρις σε αυτήν είναι δρώσα, άμεση, στοχευμένη, ευέλικτη και εν δυνάμει αποτελεσματική. Ωστόσο το στοιχείο αυτό την καθιστά ταυτόχρονα άμεσα εξαρτώμενη από εξωτερικούς παράγοντες, ελάχιστα ελεγχόμενους από την ίδια, όπως η εκάστοτε ισχύουσα ή απύουσα κοινωνική πολιτική και η κοινωνικοοικονομική και πολιτική κατάσταση, οι οποίοι προσδιορίζουν, σε μεγάλο βαθμό, τους όρους, τις διαδικασίες και τα μέσα (πόρους, πολιτικές, υπηρεσίες) άσκησης της στην πράξη. Αυτοί αντανakλώνται και στην εκπαίδευση της Κοινωνικής Εργασίας, αφού η κοινωνική μεταβολή και οι ποικίλες μορφές κρίσεων και αναπαραγωγής κοινωνικών προβλημάτων που τη συνοδεύουν, συναρτώνται με την ύλη (αρχές, θεωρία, αξίες), το υλικό για πιλοτικές εφαρμογές στο πλαίσιο της πρακτικής άσκησης και με τα αντικείμενα της ακαδημαϊκής έρευνας.

Στη σύγχρονη Ελλάδα η πρακτική της κοινωνικής εργασίας κινδυνεύει να εγκλωβιστεί από την ένταση που παράγει η επιδεινούμενη οικονομική και κοινωνική κρί-

1. Καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας, ΔΠΘ, διεύθυνση επικοινωνίας: thkallin@socadm.duth.gr.

2. Πρωτοπόροι της θεωρίας και των προσεγγίσεων της κοινωνικής εργασίας σε καταστάσεις κρίσης ήσαν η Lydia Rapoport, ο Howard Parad και η Naomi Golan. Βλ. Βεργέτη, 2009: 27-73 και Δημοπούλου-Λαγωνίκα, 2011: 475-543.

ση των τελευταίων χρόνων και η προκριθείσα συνθήκη διαχείρισής της, η οποία προκαλεί μεγέθυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και της φτώχειας, κοινωνική αποδιοργάνωση και απορρύθμιση της ισχύουσας, στοιχειώδους και ελλειμματικής κοινωνικής πολιτικής. Τα επώδυνα συμβάντα που εκείνη πραγματεύεται, οξύνονται, πολλαπλασιάζονται και ξεπερνούν κάθε προηγούμενο σε πολυπλοκότητα, οι δε διαστάσεις τους είναι δυσθεώρητες και απρόσληπτες από το μέσο πολίτη³. Αντίστοιχα οι επιπτώσεις στην εκπαίδευση της κοινωνικής εργασίας είναι μείζονες ιδίως σε ό,τι αφορά την υποβάθμιση στα προγράμματα πρακτικής άσκησης, ύστερα από την αναστολή πρόσληψης διδακτικού προσωπικού, επιστημονικών συνεργατών - εποπών και το κλείσιμο μεγάλου αριθμού υπηρεσιών που πληρούσαν τα κριτήρια κέντρων πρακτικής άσκησης. Η εξάντληση των μελών ΕΠ σε πολύωρες διδασκαλίες και εποπτείες εκτρέπει από τη μελέτη των οξυμένων και διαρκώς επιδεινούμενων κοινωνικών αναγκών, και την ανάδειξη των προσεγγίσεων που θα χρειαστεί να ασκήσουν οι πτυχιούχοι.

Το παρόν άρθρο ικνηλατεί πτυχές των εφαρμογών της κοινωνικής εργασίας στο περιβάλλον απόλυτης αστάθειας, αβεβαιότητας και περίπλοκων αδιεξόδων που έχει επιφέρει η εν λόγω σοβαρή, επιδεινούμενη οικονομική και κοινωνική κρίση στην Ελλάδα. Αναζητά πιθανές απαντήσεις σε δυο ερωτήματα: α) ποιές παρεμβάσεις κοινωνικής εργασίας είναι δυνατό να αναπροσαρμοστούν άμεσα ώστε να είναι αποτελεσματικές, αλλά και ικανές να δοκιμαστούν από κοινωνικούς λειτουργούς που τόσο ως πολίτες όσο και ως επαγγελματίες είναι οι ίδιοι θύματα της κρίσης και β) ποιές αλλαγές σε σημεία κλειδιά της εκπαίδευσης θα επικαιροποιούσαν και θα ευνοούσαν επαρκέστερα τις ζητούμενες παρεμβάσεις;

Το άρθρο υπερασπίζεται την από κοινού επαγρύπνηση των φορέων εκπαίδευσης και πρακτικής της κοινωνικής εργασίας (βλ. πρόνοιας, υγείας, δικαιοσύνης, εκπαίδευσης) για συστηματική ανάγνωση και διερεύνηση των νέων αναγκών που θα επιτρέψει την κατάλληλη αναπροσαρμογή του πλούσιου ρεπερτορίου των παρεμβάσεων κλινικής κοινωνικής εργασίας σε καταστάσεις κρίσης ατόμων, οικογενειών και ομάδων ώστε να αξιοποιούνται σε συνδυασμό με δράσεις κοινοτικής εργασίας για ενίσχυση της συλλογικότητας και της κοινωνικής συμμετοχής. Επίσης την από κοινού στράτευση των εν λόγω φορέων στην κατασκευή ασπίδων ψυχικής υγείας και κοινωνικής δικαιοσύνης, συμβατών με τα χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες των πληττόμενων κοινοτήτων και με τα αιτήματα και τις ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας.

3. Αυτό συμβαίνει επειδή έχουν υπερεθνική, διεθνή προέλευση, ενώ δεν προκύπτουν από απρόσμενες φυσικές καταστροφές (τσουνάμι), μοιραίες επιλογές ολίγων (πολεμικές συρράξεις), ή από αστοχίες υλικών (εκρήξεις). Αντίθετα αποτελούν προϊόντα υψηλού χρηματικού κόστους, μελετημένων αποφάσεων ειδικευμένων οίκων, οι οποίοι είναι γνωστοί με τα αρχικά τους (ΔΝΤ, τρόικα) ως πιθανή προσπάθεια σμίκρυνσης της παντοδυναμίας και απόκρυψης των προθέσεων και των στόχων τους.

1. Η οπτική της κοινωνικής εργασίας: “άτομα-πολίτες στην κατάσταση-στο περιβάλλον τους”

Στο πλαίσιο της εξελισσόμενης κοινωνικής και οικονομικής κρίσης η κλασική διαχρονική οπτική της κοινωνικής εργασίας “άτομο στην κατάσταση-στο περιβάλλον του” υπόκειται σε σκληρή δοκιμασία. Τα άτομα βιώνουν πολλαπλά επιδεινούμενες καταστάσεις ανάγκης, πολυπλοκότερα και δυσεπίλυτα προβλήματα, ανατροφή και κατάργηση των σχεδίων ζωής τους σε “περιβάλλον” που τελεί υπό κατάρρευση και αποδόμηση⁴. Το αδύναμο, πελατειακό, γραφειοκρατικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας της χώρας, που περισσότερο σιγμάτιζε και λιγότερο προστάτευε τους χρήστες του, και το κατ’ όνομα καθολικό, εθνικό σύστημα υγείας κατέρρευσε ύστερα από δραστικές περικοπές των πόρων, κακοδιαχείριση και διαφθορά. Ταυτόχρονα συρρικνώθηκε η “οικογενειακή πρόνοια”, που παραδοσιακά αναπλήρωνε την απουσία της κοινωνικής (Petmezidou, 2006, Kallinikaki 2010). Η εξασθένιση των άτυπων δικτύων των φροντιστών παιδιών, ηλικιωμένων και ατόμων με αναπηρίες και χρόνια προβλήματα υγείας που έτσι κι αλλιώς αναμενόταν, εξαπίας δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών παραγόντων (ολιγομελείς οικογένειες με τις γυναίκες-μέλη τους εργαζόμενες εκτός του οίκου), σήμερα παίρνει εκρηκτικές διαστάσεις από την αθρόα μετανάστευση των νέων στο εξωτερικό. Όλο και περισσότερα μέλη οικογενειών και κοινοτήτων καθίστανται ευπαθή ή εισέρχονται σε καταστάσεις κινδύνου. Οι δε επαγγελματίες συνθλίβονται υπό το βάρος της απόκρισης στις ανάγκες τους, έχοντας οι ίδιοι μειωμένους ή και καθόλου πόρους και καμιά υποστήριξη. Όλο και λιγότεροι κοινωνικοί λειτουργοί βρίσκονται σε θέσεις ετοιμότητας να ενσκήψουν και να παρέμβουν σε καταστάσεις ζωής, όπως οι ακόλουθες:

- Νέες, πολυπληθείς ομάδες φτωχού πληθυσμού⁵, δημιουργήματα της βίαιης προλεταριοποίησης που υπέστη μεγάλος αριθμός πολιτών (απολύσεις, εφεδρεία, περικοπές αποδοχών, συντάξεων, ασφάλισης). Σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ), τον Ιούνιο του 2012 η ανεργία είχε εκτιναχθεί στο 24,8%, από 23,5% το Μάιο του ίδιου χρόνου και 17,2 % του περασμένου (2011). Ο ρυθμός αύξησης της ανεργίας τον τελευταίο χρόνο ήταν 1.000 άτομα κάθε ημέρα και 32.000 άτομα ανά μήνα. Έτσι άνεργα είναι 1.216.410 άτομα.

4. Η συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους έγινε με άξονα τη μείωση του κόστους και όχι τη μεγιστοποίηση του οφέλους και, το χειρότερο, οι κυβερνώντες την αποκαλούν αναδιανομή της κοινωνικής φροντίδας, προκαλώντας σύγχυση και συσκότιση της πραγματικότητας και του επακόλουθου πόνου των δυνάμει ωφελομένων, ενώ “παγώνει” τυχόν αντιδράσεις τους σε αυτήν. Το ΕΣΥ, αν και ασθενές το ίδιο, αφού το 2008 ποσοστό 40% της συνολικής δαπάνης για την υγεία στην Ελλάδα ήταν ιδιωτική, έδιδε μια στοιχειώδη σιγουριά και ελπίδα για βελτίωση. Σήμερα μειώνεται ο αριθμός εκείνων που μπορούν να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις της ιδιωτικής ιατρικής περίθαλψης.

5. Ενδεικτικά, Papatheodorou Ch. & Dafermos J. (2010).

- Ποσοστό 55% νέων ως 24 ετών είναι άνεργοι, όπως και το 32,1 % των μελών της πλέον παραγωγικής ομάδας μεταξύ 25 και 34 ετών, διαμορφωμένο από γυναίκες σε ποσοστό 28,1% και 21,7% από άνδρες.
- Συνεχής αύξηση των παιδιών, μέχρι 17 ετών, που ζουν σε κατάσταση φτώχειας. Σε έρευνα που πραγματοποίησε η Ομάδα Εφήβων Συμβούλων του Συνηγόρου του Παιδιού σε μαθητές ηλικίας 14 έως 18 ετών, από 22 σχολεία της χώρας, διαπιστώθηκε ότι η οικονομική κρίση έχει σοβαρές συνέπειες στην οικογενειακή ζωή του 89% των μαθητών, ενώ ποσοστό 37% αναγνώρισε αντίκτυπο της κρίσης στις οικογενειακές και προσωπικές σχέσεις του, ποσοστό 82% εντόπισε συνέπειες στο σχολείο και 92% στην κοινωνία ⁶.
- Αυξημένη ευαλωτότητα των ηλικιωμένων λόγω της μείωσης των συντάξεων και της προοπτικής για ενιαία βασική σύνταξη ύψους 360,00 ευρώ από το 2018 (κάτω από τα 2/3 της σημερινής γραμμής φτώχειας) καθώς και των περικοπών στην υγεία .
- Μεγέθυνση των ομάδων που χαρακτηρίζονται ως κοινωνικά εύαλωτες με μετατροπή τους σε ομάδες υψηλότερου κινδύνου (άστεγοι, μετανάστες, Ρομά, άτομα με αναπηρίες, ενδεείς, ψυχικά ασθενείς χωρίς ιατρική φροντίδα, παιδιά ψυχικά ασθενών γονέων).
- Αύξηση της παραβατικότητας και του αριθμού των ατόμων που καταφεύγουν στη χρήση ακόμη πιο επικίνδυνων για την υγεία, νέων φτηνών ουσιών, όπως ο μη νόμιμος καπνός και οι συνθετικές ουσίες .
- Σοβαρή επιβάρυνση της ψυχικής υγείας των πολιτών και κατακόρυφη αύξηση των αυτοκτονιών, η οποία το 2011⁷ άγγιξε τη συχνότητα δυο συμβάντων την ημέρα.
- Διακοπή των λιγοστών προγραμμάτων πρόληψης ψυχοκοινωνικών προβλημάτων (π.χ. στήριξη παιδιών στις φυσικές τους οικογένειες).
- Υπεραύξηση των θυμάτων εγκληματικότητας, ένοπλων ληστειών και ληστειών μετά φόνου.

6. Πρόκειται για την έρευνα “Οι συνέπειες της κρίσης στη ζωή των μαθητών: έρευνα των Εφήβων Συμβούλων του Συνηγόρου του Παιδιού” στην οποία μετείχαν 1211 μαθητές και μαθήτριες (396 γυμνασίου και 815 λυκείου) σε 22 σχολεία σε Αθήνα, Πειραιά, Γέρακα Αττικής, Κορυδαλλό, Θεσσαλονίκη, Ρόδο, Κατερίνη, Νάουσα, Καρδίτσα, Γιάννενα, Πάτρα, Σπεία, Φιλιατρά, Πεταλίδι. (http://www.0-18.gr/downloads/Symperasmata_ereynas_gia_tin_krisi.pdf). Στην ίδια έρευνα ποσοστό 70% των μαθητών ανέφερε αρνητικές αλλαγές στο επίπεδο διαβίωσής τους και 60% μείωση στο χατζιλίκι του, ενώ ποσοστό 33% δεν έχει περιορίσει τα φροντιστήρια και τα μαθήματα ξένων γλωσσών (ό.π.). Η Ομάδα Εφήβων Συμβούλων του Συνηγόρου του Παιδιού αποτελείται από 20 αγόρια και κορίτσια ηλικίας 13-17 χρόνων. Επιλέγονται κάθε δύο χρόνια με κλήρωση και κριτήρια, ύστερα από δημόσια πρόσκληση.
7. Η προειδοποίηση της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας το 2009 για τα προβλήματα ψυχικής υγείας και την αύξηση των αυτοκτονιών που φέρνει η οικονομική κρίση, έχει επιβεβαιωθεί. Έρευνα του Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Έρευνας Ψυχικής Υγείας που ολοκληρώθηκε το Μάιο του 2011, διαπίστωσε αύξηση της ετήσιας συχνότητας αυτοκτονιών κατά 40%!!

- Αποφυγή πραγματοποίησης απαραίτητων ιατρικών εξετάσεων και θεραπειών σε Νοσοκομεία, Κέντρα Υγείας και σε Ιατροκοινωνικά Κέντρα λόγω των περικοπών στο σύστημα δημόσιας υγείας. Η έγκαιρη διάγνωση και αντιμετώπιση των προβλημάτων υγείας καθίσταται αδύνατη για διαρκώς διευρυνόμενες ομάδες πληθυσμού, ενώ αυξάνονται διαρκώς οι παράγοντες κινδύνου για αύξηση των ασθενειών που συνδέονται με το stress.
- Αδυναμία των δομών εκπαίδευσης και έρευνας να αποκριθούν στις απαιτήσεις μελέτης και διδασκαλίας της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας και των πολιτικών ανατροπής της. Βαθιά πληγωμένες από την οικονομική και κυρίως από τη βαθιά κρίση αξιών ακροβατούν ανάμεσα σε μια άτακτη επιβίωση χωρίς οικονομικούς πόρους και μια αμφίσημη διαμαρτυρία για την ανεπάρκεια των άγων πολιτικών διοίκησης και της απόδοσης τους.

Οι προκρινόμενες πολιτικές που εξυφαίνονται από διεθνείς οργανισμούς και υιοθετούνται από τις κυβερνήσεις της χώρας μοιάζει σαν να επιδιώκουν να αποδείξουν την εγκυρότητα ευρημάτων προγενέστερων ερευνών σχετικά με τις επιπτώσεις των οικονομικών και κοινωνικών κρίσεων, να τροφοδοτήσουν τη συγκριτική έρευνα των συμβάντων που τις διατρέχουν στις διαφορετικές εποχές και τα διαφορετικά πολιτικά συστήματα και να δώσουν μια ευκαιρία για μια νέα αφήγηση των ιστοριών στέρξης και εξαθλίωσης του 19ου και του 20ου αιώνα. Ενδεικτική είναι η επιβεβαίωση ευρημάτων προγενέστερων ερευνών σύμφωνα με τα οποία, η απώλεια εργασίας και η επισφαλής απασχόληση συνδέονται με καταθλιπτική και αγχώδη συμπτωματολογία, κατάχρηση αλκοόλ, αυτοκτονικότητα και αντικοινωνική συμπεριφορά (Paul & Moser 2009, Οικονόμου και συν. 2012:18-19, Γιωτάκος, 2012). Το πρώτο εξάμηνο του 2010 αυξήθηκαν οι κλήσεις στη Γραμμή Βοήθειας για την κατάθλιψη με άμεσες ή έμμεσες αναφορές στην οικονομική κρίση, οι καλούντες δήλωσαν με ψηλότερη συχνότητα καταθλιπτική συμπτωματολογία, τετωμένα νεύρα και κατάχρηση ουσιών και αλκοόλ (Οικονόμου και συν. 2012:17). Αντίστοιχα, “οι 6 στους 10 χρήστες ουσιών που απευθύνθηκαν στο ΚΕΘΕΑ το ίδιο έτος (2010) ήσαν άνεργοι, ενώ οι 2 στους 10 απασχολούμενους είχαν περιστασιακή, επισφαλή εργασιακή απασχόληση, ή εκπαιδευτική δραστηριότητα” (ΚΕΘΕΑ, 2010:10). Σύμφωνα με τους Paul & Moser (2009) οι άνεργοι βιώνουν πιο συχνά, μεικτά συμπτώματα κατάθλιψης, άγχους, ψυχοσωματικών συμπτωμάτων και μειωμένη αυτοεκτίμηση σε σύγκριση με τους εργαζόμενους (ποσοστό 34% έναντι 16%), ενώ τα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας μπορούν να αποτελέσουν ζωτικό παράγοντα για την πρόληψη των αυτοκτονιών, ειδικά σε χώρες που βιώνουν κοινωνικοοικονομική κρίση⁸.

8. Πρόκειται για τα ευρήματα μιας μελέτης της σχέσης μεταξύ των δημόσιων κοινωνικών δαπανών και των αυτοκτονιών στις 27 χώρες- μέλη του Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (OECD) την περίοδο 1980-2003 (OECD health data, <http://www.oecd.org>).

Ομοίως έχουν επιβεβαιωθεί και οι зоφeρές προβλέψεις για ισχυρό κλονισμό της κοινωνικής συνοχής, εξάπλωση των φαινομένων κοινωνικού ρατσισμού και βίας, και εκείνες για τροφοδότηση αντιδραστικών και νεοναζιστικών μορφωμάτων. Οι κινήσεις πολιτών για την υπεράσπιση βασικών δικαιωμάτων και ανατροπή της εξελισσόμενης συνθήκης μοιάζουν ανεσταλμένες και δυσκολεύονται να εξελιχθούν σε κίνημα/κινήματα. Πολλοί παθητικοποιούνται και αποπροσανατολίζονται από τη συστηματική εμμονή των ΜΜΕ στην ενοχοποίηση των πολιτών, οι οποίοι, όπως αυτά ισχυρίζονται, με την ψήφο και τις πρακτικές τους οδηγήθηκαν στη σημερινή θέση, και στην προώθηση της αντίληψης ότι οι κυβερνώντες είναι /θα είναι οι διασώστες τους.

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω οι απευθυνόμενοι στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας πολλαπλασιάζονται ενώ εκείνος συρρικνώνεται και ο αριθμός των απασχολούμενων κοινωνικών λειτουργών και άλλων ειδικών μειώνεται, χωρίς όσοι αποχωρούν να αντικαθίστανται. Η συγχώνευση των κοινωνικών υπηρεσιών δεν γίνεται με κριτήριο τη βέλτιστη υπηρεσία των ληπτών τους, αλλά τη μείωση του κόστους και τον περιορισμό των δαπανών λειτουργίας τους. Οι κοινωνικοί λειτουργοί που εξακολουθούν να εργάζονται έχουν οι ίδιοι εξελιχθεί σε άτομα σε κατάσταση ανάγκης (persons in need), αφού έχουν υποστεί μειώσεις μισθού σε ποσοστό 30%, έχουν μερική απασχόληση (διάρκειας από 3, ή 5 ως το πολύ 12 μήνες), συχνά άμισθη (επί 3 ως 8, ή και 12 μήνες) σε υπηρεσίες με αβέβαιη προοπτική, ή σε βραχείας διάρκειας προγράμματα μη κυβερνητικών οργανώσεων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα πολλοί να έχουν χάσει την αυτοεκτίμηση τους και την πεποίθηση ότι μπορούν να συμβάλλουν στην αλλαγή των συνθηκών ζωής των ατόμων, ή να τα ενθαρρύνουν να διατυπώσουν τις ανάγκες τους, να διεκδικήσουν την κάλυψή τους και να αναζητήσουν αντιστάθμισμα σε νέους τρόπους αλληλεγγύης και συλλογικότητας.

Οι ίδιοι οι κοινωνικοί λειτουργοί έρχονται καθημερινά αντιμέτωποι με συγκρούσεις αξιών και δεοντολογίας. Διαπιστώνουν πως δεν μπορούν να αποκριθούν στις πολύπλοκες, διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες επειδή δεν υπάρχουν απαραίτητοι πόροι, δομές για παραπομπές, αλλά ούτε και προοπτικές για υποστήριξη και ανάκαμψη. Αυτό συμβαίνει όχι μόνο στους νέους αλλά και στους επαγγελματίες με μακρόχρονη επαγγελματική εμπειρία που ήσαν εξοικειωμένοι στην εφαρμογή επιτακτικών, επειγουσών παρεμβάσεων έχοντας στη διάθεση τους ελλειπή, ή και καθόλου μέσα (λόγω της ελλειμματικής μη καθολικής κοινωνικής πολιτικής) και μόνη στρατηγική την ισχυρή δικτύωση και συνεργασία με τους συναδέλφους τους σε συναφείς υπηρεσίες. Σήμερα, ενώ οι ίδιοι εμπλέκονται σε όλο και πιο περίπλοκα προβλήματα, η συνεργασία με άλλες υπηρεσίες και ειδικούς γίνεται δυσκολότερη, ή και δυσύρετη λόγω της συρρίκνωσης υπηρεσιών και μη ανανέωσης του προσωπικού. Ταυτόχρονα όσοι εργάζονται στον δημόσιο τομέα, βιώνουν έντονη ματαίωση και απογοήτευση επειδή, όπως και οι άλλοι εργαζόμενοι εκεί, απαξιώνονται και στιγματίζονται ως “βολεμένοι - αναποτελεσματικοί”, και ως εκ τούτου συνένοχοι στην υποβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών, ή και της ίδιας της χώρας.

Η προληπτική εργασία σημειώνει κατακόρυφη μείωση, οι κοινωνικοί λειτουργοί έχουν ελάχιστες πιθανότητες να εμπλακούν σε δράσεις πρόληψης, ενώ χρειάζεται να αναπροσαρμόσουν τις τεχνικές που αξιοποιούσαν για παρεμβάσεις στο ρευστό κοινωνικό γίγνεσθαι των τελευταίων 30 χρόνων, για να καταστούν εφαρμόσιμες στο σύγχρονο αποδομούμενο γίγνεσθαι. Οι ανάγκες τους για ανατροφοδότηση, στήριξη και εποπτεία στις συνθήκες διαρκώς κλιμακούμενων περικοπών φαντάζουν ιδεατές, πολυτελείς και ανέφικτες. Ο κίνδυνος μετατροπής της εργασίας τους από παρέμβαση σε ταχεία διεκπεραίωση ελλοχεύει.

Οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί ιχνηλατώντας την παρακαταθήκη των αρχών και των μεθόδων της κοινωνικής εργασίας καλούνται να επαναπροσδιορίσουν βασικές συνιστώσες τους όπως η κοινωνική δικαιοσύνη, η ισότητα και να συμβάλλουν στη διαπραγμάτευση της αβεβαιότητας και της αποσταθεροποίησης που λαμβάνουν χώρα στις κοινωνικές και τις υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης, προκειμένου οι εργαζόμενοι να διατηρήσουν μια αίσθηση στοιχειώδους ασφάλειας και την επένδυση στη δύναμη της κοινωνικής αλλαγής.

2. Σημεία - κλειδιά της πρακτικής της κοινωνικής εργασίας

Στο ζοφερό αυτό περιβάλλον ένας δυνάμει προστατευτικός παράγοντας της πρακτικής της κοινωνικής εργασίας και της εκπαίδευσης σε αυτήν, είναι η αυστηρή, ανυποχώρητη τήρηση των αρχών της και η εξάντληση της ευελιξίας της θεωρίας και των μεθόδων της. Κεντρικοί πυλώνες αναδεικνύονται η κλινική και η κοινοτική κοινωνική εργασία και οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις όπως, η βραχείας διάρκειας εστιασμένη σε στόχους και σε καταστάσεις κρίσης παρέμβαση, η ενάντια στην κατάρπηση, η ριζοσπαστική και η τεκμηριωμένη από συμπεράσματα έρευνας πρακτική.

Ιδιαίτερη αξία αποκτά το συστατικό στοιχείο της παρέμβασης της κοινωνικής εργασίας στο “εδώ και τώρα”, στις συνθήκες-ανάγκες όπως βιώνονται από τα άτομα και τις ομάδες στο συγκεκριμένο χρόνο και το δεδομένο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό περιβάλλον τους. Αυτό ευνοεί ευθέως τη δημιουργία-ενίσχυση δεσμών, τη δέσμευση σε στόχους και επιτεύξεις ανά αντικείμενο και τομέα ενδιαφέροντος και την ενίσχυση της αλληλεγγύης και της συλλογικότητας. Η υπεράσπιση και προώθηση της «φωνής» των απευθυνόμενων και των συμβαλλόμενων στις εφαρμογές της κοινωνικής εργασίας, τόσο στις δομές εξουσίας όσο και σε καθεαυτή την έρευνα της δίδει μια ελπίδα για διατήρηση κοινωνικών αιτημάτων προς τα εθνικά και υπερεθνικά κέντρα αποφάσεων, ως αντίδοτου στις ζοφερές προβλέψεις για επερχόμενο κλονισμό της κοινωνικής συνοχής.

Ειδικότερα, ο κλινικός πυλώνας της κοινωνικής εργασίας διακρίνεται από ένα πλούσιο ρεπερτόριο ειδικευμένων παρεμβάσεων σε καταστάσεις κρίσης. Η σχέση συν-εργασίας που διαμορφώνεται μεταξύ του κλινικού και ατόμων, οικογενειών, ομάδων επιτρέπει τη συγκράτηση του φόβου, της απόγνωσης και της ανασφάλειας, ενώ η θεραπευτική συμμαχία ευνοεί τη διαχείριση του πόνου και του πένθους και τη με-

τατροπή του σκοτεινού θυμού σε διαυγείς πρωτοβουλίες για ανάπτυξη και αλλαγή. Η αντιμετώπιση των αποδεκτών της ως μοναδικών ψυχοκοινωνικών οντοτήτων στο πλαίσιο της εκάστοτε εξελισσόμενης κοινωνικής πραγματικότητάς τους⁹, ως «ειδικών δια μέσου της εμπειρίας τους»¹⁰ και φορέων δυνατών σημείων σε γνωστικό, συναισθηματικό και σε επίπεδο αντιμετώπισης δυσκολιών και προκλήσεων (Cowgen & Snively, 2002:223-225), υποκινεί και ενισχύει την αυτοεκτίμηση και την αυταξία λειτουργώντας προστατευτικά έναντι απειλών φυσικής-ψυχικής υγείας και κοινωνικής αποδιοργάνωσης. Επίσης η αξιοποίηση της μεθόδου κοινωνικής εργασίας με ομάδες (θεραπείας, αυτοβοήθειας, καλλιέργειας δεξιοτήτων μέσω τέχνης, ενδιαφερόντων, κ.ά.) επιτρέπει ευαισθητοποίηση και εμπάθυνση της αλληλεγγύης και αλληλοϋποστήριξης, ενώ λειτουργεί ως πρόπλασμα για δημιουργία των απαιτούμενων στις μέρες μας συλλογικοτήτων υπέρ της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ισότητας.

Ο δεύτερος πυλώνας, η κοινοτική εργασία, εγκλείει το πλούσιο ρεπερτόριο των εφαρμογών κοινοτικής εργασίας με ειδίκευση στο κτίσιμο γεφυρών, τη δημιουργία κόμβων, δικτύων και εναυσμάτων διαλόγου, και στη διαμόρφωση παρεμβάσεων από τα κάτω, με βάση διαπιστώσεις και συμπεράσματα από έρευνες εκτίμησης αναγκών και έρευνες δράσης. Οι εφαρμογές αυτές βασίζονται και ενισχύουν τη συνάρθρωση, τη σύζευξη σε συλλογικότητες και την ανακάλυψη δυνατοτήτων σε περιόδους και χώρους που φαίνεται να μην υπάρχει ελπίδα. Ως εκ τούτου μπορούν να αναδειχθούν χρήσιμες και αποτελεσματικές στην τρέχουσα συγκυρία. Καθ'αυτές συνίστανται και ευνοούν:

- την υιοθέτηση ολιστικής-γενικευμένης οπτικής και πρακτικής, όπως υπαγορεύεται από τις ανάγκες των ατόμων, των ομάδων και των κοινοτήτων μέσα στο οικολογικό, κοινωνικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον και όχι από τις δομές των οργανώσεων, τις παροχές κατά κατηγορίες προβλημάτων/αναγκών, ούτε και από τις κατά μέθοδο γνώσεις των επαγγελματιών (Καλλινικάκη, 2011:220).
- την ανάπτυξη της “εργασίας στο δρόμο”, όπου οι κοινωνικοί λειτουργοί συναντώνται με αυτούς που δεν φθάνουν σε κοινωνικές υπηρεσίες και με εκείνους που αποπέμφθηκαν από αυτές, επειδή δεν είναι αρμόδιες για τα αιτήματά τους, ή τελούν υπό συγχώνευση, ή κατάργηση, είτε επειδή οι ίδιοι, όντας άνεργοι, απώλεσαν την ιδιότητα και συνεπώς και τα δικαιώματα χρήσης των υπηρεσιών αυτών (ανασφάλιστοι).
- τη συνεισφορά των κοινωνικών λειτουργών στην άρθρωση και τη μεγέθυνση ενός αντίρροπου ρεύματος με νέες μορφές συλλογικότητας, την οικοδόμηση νέων μορ-

9. αποδίδει σεβασμό στη μοναδικότητα και ως εκ τούτου στην ετερότητα με αποποίηση της κατηγοριοποίησης των ληπτών των παρεμβάσεων της σε αδύναμους, ευάλωτους, πάσχοντες, παραβάτες, κ.ά.

10. “Expert by experience”, (Preston-Shoot, 2005).

φών συναίνεσης με μετατροπή των τυπικών σχέσεων επιφύλαξης σε σχέσεις έγνοι-
ας και φροντίδας του διπλανού. Η οργάνωση, η από κοινού στοχοθέτηση ευαι-
σθητοποιεί στην ποικιλία των αναγκών, στην ενσυναίσθητη κατανόηση για την κα-
τάσταση του διπλανού, ενώ καταλαγιάζει και περιορίζει την ένταση που προκαλεί
η ανέχεια. Η σύμπνοια δρα προληπτικά στην επιδείνωση των ατομικών και κοι-
νωνικών αδιεξόδων και στην απόσυρση.

- την αποκάλυψη και αξιοποίηση θώκων και αποθεμάτων αλληλεγγύης σε τοπικές
κοινότητες (γειτονιές, οικισμοί, χωριά), σε δομές οικογενειακής αυτάρκειας (πυ-
ρηνικές) και σε κοινότητες ενδιαφερόντων¹¹.
- τη διαμόρφωση και τροφοδότηση κινήματων συνηγορίας και υπεράσπισης για εξα-
σφάλιση της ισχύος ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, ισότιμης πρόσβασης,
συμμετοχής και αξιοπρέπειας όλων των πολιτών. Συλλογικές κινήσεις στις γειτο-
νιές για την αξιολόγηση των αναγκών τους και ανάληψη δράσεων για την προ-
στασία των ευάλωτων μελών τους σε τοπικό επίπεδο, ή και για την απομόνωση
ομάδων «καρικατούρων» αλληλεγγύης, που επιδίδονται σε παροχές με κριτήρια
την προέλευση, τον πολιτισμό και την κοινωνική θέση¹².
- την εμπόδιση της εφαρμογής κοινωνικά τυφλών και έκφυλων λύσεων, όπως η επι-
στροφή στα άσυλα, η βίαιη καταστολή (σημειώνει κατακόρυφη αύξηση και πυρο-
δοτεί περαιτέρω εκρήξεις), οι επιχειρήσεις “σκούπα” μεταναστών, οι βίαιες μετα-
φορές ευπαθών-πολύπαθων ομάδων σε άλλους τόπους (από το κέντρο μεγάλων
πόλεων σε συνοικίες, ή στην περιφέρεια)¹³.
- την υπόδειξη ενεργειών που θα συμβάλουν στην ανάσχεση της διεύρυνσης των
κοινωνικών ανισοτήτων και στον περιορισμό της μизέριας των προσφύγων.

11. Όπως, συγκρότηση συμβουλίων παραβατικότητας, προστασίας της γειτονιάς, φροντίδας,
καθαριότητας, προστασίας του περιβάλλοντος, φύλαξης παιδιών, ψυχαγωγίας.

12. Πρόκειται για παροχές παντός είδους, όπως: συσσίτια, είδη διατροφής, ένδυσης, επιδόμα-
τα, ακόμη και αιμοπετάλια, αλλά και ποικίλες διευκολύνσεις για ασφαλείς μετακινήσεις, κ.ά.

13. Ειδικώς παράδειγμα αποτελεί η επιλογή της βίαιης έκθεσης των προσώπων και του ιατρι-
κού απορρήτου των εκδιδόμενων αλλοδαπών γυναικών, φορέων του AIDS, αντί της αυτο-
νόστης δημόσιας πρόσκλησης για προληπτικό έλεγχο του ανδρικού πληθυσμού που είχε
επιλέξει την αγοραία, χωρίς προφύλαξη, σεξουαλική πράξη σε συγκεκριμένα σημεία διά-
θεσής της. Η δημόσια διαπόμπευση των θυμάτων πολλαπλής εκμετάλλευσης (αντικείμενα
εμπορίου ανθρώπινων υπάρξεων, υποχείρια αφεντικών, χρήστριες ουσιών, μόνες μητέρες),
σφράγισε μια προεκλογική υπόσχεση για ασφαλή δημόσια υγεία και έλεγχο βούλησης και
συμπεριφοράς των αλλοεθνών. Ταυτόχρονα συγκάλυψε - προστάτεψε την εξουσία των θυ-
τών, που είχαν και το “δικαίωμα” επιλογής-αγοράς της ακριβότερης μορφής σεξουαλικής
επαφής, και την ανύπαρκτη πολιτική δημόσιας υγείας και προστασίας.

Κρίσιμη παραμένει και η απόλυτη αδιαφορία για τις επιπτώσεις στις οικογένειες και τα παι-
διά των γυναικών αυτών. Μια τόσο σοβαρή όσο η τρέχουσα πολιτική, κοινωνική κρίση μπο-
ρεί να οδηγήσει σε ανατροπή του συστήματος και υιοθέτηση συναινετικών λύσεων, ή ακραία
κατασταλτικών μορφών.

Οι παρεμβάσεις στις οικογένειες που πλήττονται από βίαιη προλεταριοποίηση θα απαιτήσουν άρτιο συνδυασμό των μεθόδων κλινικής με εκείνες της κοινοτικής εργασίας, με ολιστική οπτική, που θα περιλάβει τη στήριξη της επιβίωσης, την κοινωνική προστασία παιδιών και ηλικιωμένων μελών καθώς και τη διατήρηση και ισχυροποίηση της ένταξης νηπίων, παιδιών και εφήβων στις δομές εκπαίδευσης. Η τακτική φοίτηση σε ένα περιβάλλον φροντίδας, κατανόησης και υποστήριξης, όπως το σχολείο, αποτελεί μέτρο συγκράτησης και αντιστάθμισης των επιπτώσεων από την ένταση και την αβεβαιότητα που λόγω της κρίσης επικρατούν στην οικογένεια και τη γειτονιά. Η έμφαση σε ευκαιρίες των μαθητών να εκφράσουν, να αποκαλύψουν δυνατότητες και ταλέντα, να καλλιεργήσουν τη φαντασία, τη δημιουργικότητα και τη συλλογικότητα συνιστά μέτρο πρόληψης. Οι αποκτούμενες δεξιότητες θα λειτουργήσουν προστατευτικά έναντι της εκτροπής στο παρόν ή το μέλλον, ενώ θα αποτελέσουν μέσα κοινωνικής ένταξης στο μέλλον. Η δε διεπιστημονική συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών και κοινωνικών επιστημόνων θα λειτουργήσει ως αντίδοτο στα πλήγματα που υφίστανται οι εν λόγω επαγγελματίες.

Ισχυροποίηση της πρακτικής της κοινωνικής εργασίας είναι δυνατό να επιτευχθεί μέσα από τη συγκρότηση δικτύων επαγγελματιών από κοινού με αποδέκτες. Υπόδειγμα μιας τέτοιας κίνησης αποτελεί το Δίκτυο Δράσης Κοινωνικών Λειτουργών - ριζοσπαστική κριτική κοινωνική εργασία (<http://socialworkaction.wordpress.com>). Η παρέμβαση τους υπέρ της άρνησης των κοινωνικών λειτουργών να συμμετάσχουν στις τριμελείς επιτροπές δημόσιων λειτουργών (με σύνθεση από ένα εφοριακό, έναν αστυνομικό και έναν κοινωνικό λειτουργό) που θα εξέταζε τα αιτήματα εξαίρεσης από το ειδικό τέλος ακίνητης περιουσίας που ενσωματώθηκε στους λογαριασμούς της ΔΕΗ και επισύρει ποινή διακοπής της ηλεκτροδότησης των κατοικιών (βλ. στον ιστότοπο αναρτημένα έγγραφα με ημερομηνία 16.12.2011), είχε απήχηση και αποτελεί ενδεικτικό παράδειγμα παρέμβασης στην κατεύθυνση αυτή.

Ταυτόχρονα μεγεθύνεται η ανάγκη εντατικοποίησης της έρευνας και της δημοσίευσης δεδομένων από τις περιπτώσεις που απευθύνονται στις κοινωνικές υπηρεσίες και την αντιμετώπιση που τους επιφυλάσσεται. Η ανάδειξη των διαστάσεων του πόνου που βιώνουν και των κινδύνων που διατρέχουν οι πολίτες θα διατηρήσει σε εγρήγορση τους πολιτικούς και κοινωνικούς φορείς τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη.

3. Οι αντανakλάσεις στην εκπαίδευση

Πρόταγμα της προπτυχιακής εκπαίδευσης στην κοινωνική εργασία αποτελεί η μύηση των φοιτητών στην κοινωνική και πολιτική ανάλυση, στον κριτικό στοχασμό και στη σημασία της επίγνωσης σχετικά με την επίδραση του εαυτού τους, του τι σκέφτονται και πώς αποδίδουν νόημα στα τεκταινόμενα. Η ιδέα του στοχασμού έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα. Ο Σωκράτης σύστηνε κριτικό αυτοέλεγχο και βίωση μιας “εξετασμένης ζωής”, ώστε η εμπλοκή του ατόμου στον κόσμο να είναι ηθική, συ-

μπονετική, ανθρωπιστική και με δίκαιη στάση στα ηθικά διλήμματα που αναδύονται στην πορεία της ζωής του. Η θέση αυτή έχει ασκήσει μείζονα επιρροή σε θεωρήσεις των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών και σε προσεγγίσεις επαγγελματιών, όπως του κοινωνικού λειτουργού, που συνεπάγονται προσωπική και διαπροσωπική εμπλοκή με τραυματικές καταστάσεις.

Οι φοιτητές μούνται στη διαρκή αναζήτηση γνώσεων για το κοινωνικό και το πολιτικό πλαίσιο της χώρας, τις εξελίξεις που το καθορίζουν και τη συνεπαγόμενη επίδραση που αυτό ασκεί στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας. Ενδεικτικά, πώς στο πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού το κοινωνικό γίνεσθαι εγκλωβίζεται σε φαινομενικά ουδέτερους κανονισμούς των επίσης ουδέτερων αγορών, και πώς μεγιστοποιείται η αξία της ατομικής επιλογής, ενώ αλλοιώνονται οι όροι πρόσληψης του συλλογικού, της συνύπαρξης, της κοινότητας, ακόμη και της κοινωνίας. Επίσης με ποιους τρόπους η κυρίαρχη ιδεολογία εσωτερικεύεται και παρεισφρέρει στον πολιτισμό και βρίσκει έκφραση στην καθημερινή συμπεριφορά και συναλλαγή, ακόμη και σε ειδικές φραστικές αποδόσεις της μέσω της γλώσσας.

Πώς το βάθεμα και η διεύρυνση των ανισοτήτων σε συνδυασμό με την παραμέληση της προσοχής στην κοινωνική δικαιοσύνη συνέβαλαν στην απομάκρυνση των κοινωνιών από τον ανθρωπισμό και στην καθιέρωση κουλτούρας και στάσεων στοχοποίησης και ενοχοποίησης των θυμάτων. Ως αποτέλεσμα, σημειώνεται αύξηση παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της παραβατικότητας, της βίας, ενώ κλονίζεται η κοινωνική συνοχή και τροφοδοτείται ο κοινωνικός ρατσισμός και η βία από νεοναζιστικά μορφώματα. Η αναγνώριση των αυξανόμενων παραγόντων κινδύνου για εμφάνιση έντονα καταπιεστικών, κατασταλτικών μορφών που ενδέχεται να προκαλέσουν εκρήξεις θα παρακινήσει σε μελέτη και αναζήτηση τρόπων εκτροπής τους και σε συστηματική προσπάθεια για οικοδόμηση νέων μορφών κοινωνικής συναίνεσης.

Οι αντανakλάσεις της κρίσης στην εκπαίδευση της κοινωνικής εργασίας απασχόλησαν την Ημερίδα-Παρέμβαση *“Οικονομική Κρίση και Κοινωνική Εργασία”* που οργανώθηκε στις 27 Μάρτη 2012 στην Αθήνα. Εκεί η Αλεξάνδρα Βεργέτη (2012) έθεσε το ερώτημα που, όπως υπογράμμισε, απαιτεί άμεση και σοβαρή απάντηση: *“Πώς τα προγράμματα σπουδών θα δώσουν έμφαση στη φιλοσοφία και την αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης, θα φωτίσουν την έξοδο από την παρούσα κρίση και θα συμβάλλουν στην αναπτυξιακή πορεία της χώρας;”* Τα προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας στη χώρα μας, επισήμανε η Α. Βεργέτη (2012) “έχοντας ως βάση την αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης οφείλουν να αλλάξουν (όσα δεν το έχουν κάνει) και να δώσουν έμφαση στην κριτική προσέγγιση και στα δομικά αίτια της παρούσας κρίσης. Η οπτική της κριτικής προσέγγισης στην κοινωνική εργασία συμβάλλει στην πληρέστερη κατανόηση των κοινωνικών ανισοτήτων που βρίσκονται στη ρίζα των περισσότερων κοινωνικών προβλημάτων στα οποία παρεμβαίνει η πρακτική της (φτώχεια, ανεργία, κατάχρηση ουσιών, ενδοοικογενειακή βία, εγκληματι-

κότητα, έλλειψη ή ανεπάρκεια υπηρεσιών στέγασης, υγείας, εκπαίδευσης κ.λπ). Συγχρόνως η κριτική κοινωνική εργασία αναπτύσσει και δίνει έμφαση σε συλλογικές παρεμβάσεις για την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων και αντιτάσσεται στην εφαρμογή πολιτικών που διαιωνίζουν τις κοινωνικές ανισότητες” (ό. π.).

Επίρρωση των απόψεων αυτών δόθηκε από τις θέσεις της Νικολέτας Ράτσικα (2012) η οποία υποστήριξε την ανάγκη να δοθεί έμφαση στις προσεγγίσεις και τις στρατηγικές της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας και να αξιοποιηθεί συστηματικά η έρευνα δράσης για την ανάπτυξη στοχευμένων και αποτελεσματικών κοινοτικών παρεμβάσεων. Εξ άλλου η ελευθερία σκέψης και δράσης δεν δημιουργείται από μόνη της, τη δημιουργούν οι κοινότητες (Brinkley, 1996), εντός των οποίων διαμορφώνονται και αναμορφώνονται οι αξίες και οι πεποιθήσεις περί δικαιοσύνης, όπως και οι δεσμεύσεις στη διατήρηση ή την καταστρατήγηση τους (Καραγκούνης, 2008). Ήδη οι επαγγελματίες που εξακολουθούν να εργάζονται επί μήνες χωρίς μισθό σε κοινοτικές δομές, όπως οι ξενώνες και τα οικοτροφεία χρόνια ασθενών, τα προγράμματα “βοήθεια στο σπίτι” και τα ιατροκοινωνικά κέντρα, τείνουν να εξελιχτούν σε *ακτιβιστές της κοινωνικής φροντίδας*, και οι κοινότητες σε θώκους αυτονομίας και σημεία ακύρωσης του μεγεθυνόμενου κοινωνικού αποκλεισμού¹⁴.

Φοιτητές και επαγγελματίες, ασκούμενοι στον κριτικό στοχασμό αναπτύσσουν την επίγνωση πως δεν υπάρχει μια μόνον εκδοχή “αλήθειας” ή “πραγματικότητας”. Η εστίαση στις απόψεις και τα συναισθήματα των ατόμων δεν παραμελεί τους περιβαλλοντικούς παράγοντες, αντίθετα προϋποθέτει διορατικότητα και περαιτέρω αναζήτηση τους από τον επαγγελματία, ώστε να εγκλείει στην εκτίμηση του ολόκληρη την “εικόνα” των κοινωνικών προβλημάτων, ακόμη και των εφαιπόμενων και ανακλόμενων στο περίγραμμά της στοιχείων. Ταυτόχρονα καλλιεργούν την προσμονή πως η επίγνωση των δυνατών και αδύνατων στοιχείων μια κατάστασης οδηγεί στην αλλαγή τουλάχιστον σε ατομικό επίπεδο, και ως ένα βαθμό στην αλλαγή σε οργανωτικό και κοινωνικό επίπεδο. Η δε αξία της απόκτησης γνώσεων από την παρατήρηση και την εμπειρία, επιβεβαιώνεται από τη μεταμόρφωση της σε δράσεις πρόληψης και αντιμετώπισης. Στο πλαίσιο αυτό οι φοιτητές-ασκούμενοι κοινωνικοί λειτουργοί αναγινώσκουν τα πολιτικο-κοινωνικά φαινόμενα και τις επιπτώσεις τους στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας. Μεταξύ αυτών, την παραπλάνηση που ενέχει ο επιλεκτικός χαρακτηρισμός της κρίσης με μόνο προσδιορισμό της ως οικονομικής, που παραπέμπει σε μια λογιστική συνθήκη, ικανή να υποστεί διαχείριση και αντιμετώπιση, ενώ συνεπάγεται τη συγκάλυψη των συναφών με τα οικονομικά χαρακτηριστικών της όπως, της επικυριαρχίας του κεφαλαίου και του οικονομικού ολο-

14. Ο όρος προτάθηκε ως τίτλος μιας ομάδας με εστίαση (focus group) στο “έργο των κοινωνικών λειτουργών την περίοδο της κρίσης στη Θράκη”, που πραγματοποιήθηκε στις 8 Ιούνη 2012 στην Κομοτηνή ενώπιον δυο καθηγητών και 14 φοιτητών κοινωνικής εργασίας του School of Social Work, University of Applied Science, Northwestern Switzerland. Διαπιστώθηκε ότι η οικειότητα και η αλληλεγγύη μεταξύ των συναδελφών αποτελεί ισχυρό και μοναδικό αντίδοτο.

κληρωτισμού. Η επωνυμία “οικονομική” αντί “βαθιά κοινωνική” κρίση συσκοτίζει την ουσία της, τη διακύβευση αξιών, νοημάτων και προταγμάτων στη Ν. Ευρώπη, την ευρωζώνη και παγκόσμια, και τις μείζονες πολιτικές προεκτάσεις (απομείωση της φερεγγυότητας των δημοκρατικών πολιτικών συστημάτων), πολιτιστικές παρενέργειες και καταστροφικές συνέπειες στο περιβάλλον (Τσουκαλάς, 2011)¹⁵. Εύγλωπτο δείγμα αυτής της διάστασής της αποτελεί η μαζική αντικατάσταση των οικογενειακών εμπορικών επιχειρήσεων, που μη αντέχοντας την πίεση από την κρίση κλείνουν, από καταστήματα Αγοράς Χρυσού, όπου εκποιούνται κοσμήματα και οικογενειακά κειμήλια των πολιτών σε ανάγκη ¹⁶.

Συνακόλουθα ο κριτικός στοχασμός θα επιτρέψει τη συνεκτίμηση δυο πολύσημων επιπτώσεων της κοινωνικής κρίσης, της κρίσης της εθνικής και της ευρωπαϊκής ταυτότητας, και εκείνης της αξιοπρέπειας των πολιτών. Απευθυνόμενοι και εργαζόμενοι στις κοινωνικές υπηρεσίες, όπως και η πλειονότητα των πολιτών, ως Έλληνες αισθάνονται υποτιμημένοι, απαξιωμένοι, ματαιωμένοι, ανίσχυροι, και ως Ευρωπαίοι αποπαίδια, ασυνεπή, άτακτα και κακά παιδιά ή υπόδουλοι, απόκληροι, ανίκανοι, επαίτες, επιτηρούμενοι/ υπό επιτροπεία ενήλικες. Θέσεις ανάλογες με εκείνες των ατόμων που διαγιγνώσκονται ιατρικά ή ορίζονται δικαστικά ανίκανα για δικαιοπραξία, ή σιγματίζονται από το περιβάλλον τους κατατασσόμενα σε ομάδες ανήμπορων.

Η αξιοπρεπής, αυτόνομη πρόσβαση σε βασικά κοινωνικά αγαθά -στην ευημερία- που εξασφάλιζαν η απασχόληση και η κοινωνική ασφάλιση στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού πολίτευματος, εξέλειπε. Σήμερα οι πολίτες είναι εγκλωβισμένοι πελάτες ενός φαύλου πολιτικού συστήματος, που τους αποκόπτει από δικαιώματα, ακόμη και από εκείνα για τα οποία έχουν καταβάλει μακροχρόνιες εισφορές (κύριας και επικουρικής ασφάλισης και ως εκ τούτου υγείας, εφάπαξ, κ.ά.).

Η έρευνα για τη διαμόρφωση μοντέλων παρέμβασης συμβατών με τις ανάγκες που αδρά περιγράψαμε, απαιτεί στενή συνεργασία της ακαδημαϊκής κοινότητας της κοινωνικής εργασίας και συναφών επιστημών. Τα τρία Τμήματα Κοινωνικής Εργασίας των ΤΕΙ Αθήνας, Πάτρας και Κρήτης από κοινού με το Τμήμα Κοινωνικής Διόικησης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης καλούνται να ανταλλάξουν ιδέες και καλές πρακτικές και να βρουν κατάλληλους τρόπους αξιοποίησης του άμεσου αντικατοπτρισμού που έχει η εκπαίδευση στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας μέσω των προγραμμάτων πρακτικής άσκησης¹⁷.

15. Συνέντευξη Τσουκαλά στη Μαρία Πετρονάκη, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 134-135, Α' - Β', 2011, 13-36.

16. Σύμφωνα με το Σύλλογο Κοσμηματοπωλών το Μάιο του 2012 λειपुरγούσαν 17.103 καταστήματα.

17. Σημαίνουσα ήταν η απήχηση της κοινής εκδήλωσης των τεσσάρων τμημάτων εκπαίδευσης με κεντρικές υπηρεσίες παιδικής προστασίας, άμεσης κοινωνικής βοήθειας, θεραπείας εξαρτημένων, που έλαβε χώρα στην Αθήνα στις 24 Μάρτη 2012 στην Ημερίδα - Παρέμβαση με τίτλο *Οικονομική Κρίση και Κοινωνική Εργασία*.

Μέσω της στενής επικοινωνίας και συνεργασίας με τις κοινωνικές οργανώσεις, που ευνοεί η πρακτική άσκηση, τα τμήματα σπουδών κοινωνικής εργασίας μπορούν να στηρίζουν και να υιοθετήσουν στρατηγικές ένταξης “όλων”, πολιτικές ενδυνάμωσης, αναβάθμισης των δημοκρατικών αντιλήψεων και εκείνων περί κοινωνικής δικαιοσύνης και πρόληψης του αποκλεισμού. Επίσης να συστήσουν την αξιοποίηση των μεθόδων κοινωνικής εργασίας όπως της εργασίας με ομάδες και ομάδες αυτοβοήθειας, την ανάπτυξη κοινοτικών δράσεων που εδράζονται σε προσεγγίσεις «από τη βάση προς τα επάνω».

4. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η εξελισσόμενη οικονομική-κοινωνική κρίση έχει επιφέρει πολύσημες επιπτώσεις στους κοινωνικά εύάλωτους πληθυσμούς με τους οποίους εργάζονται οι κοινωνικοί λειτουργοί και σε καθαυτή την πρακτική της κοινωνικής εργασίας. Η πολιτική ηγεσία βρίσκεται πολύ μακριά από τους πρώτους κατηγορώντας τους ως υπεύθυνους για την κατάσταση τους και σε αντιπαράθεση με την άσκηση της δεύτερης αφού έχει περικόψει ακόμη και τις στοιχειώδεις παροχές πρόνοιας και υγείας. Μείζον, ειδικό βάρος έχει η απώλεια ανθρώπινου κεφαλαίου λόγω της αυξανόμενης μετανάστευσης των νέων στο εξωτερικό, η οποία αφενός επιφέρει αποψίλωση του δυναμικού που θα συνεισέφερε στην αναδιοργάνωση και την έξοδο από την κρίση και αφετέρου προκαλεί ισχυρό πλήγμα στην “οικογενειακή πρόνοια”. Οι συνεπαγόμενες μειώσεις “ενδοοικογενειακής φροντίδας” και απώλειες ισχυρών ηθικών στηριγμάτων μεγιστοποιούν την αβεβαιότητα και ευνοούν τον επιπολασμό των κινδύνων φυσικής και ψυχικής υγείας, καθώς και των κοινωνικών κινδύνων.

Η ετοιμότητα και η ευελιξία της κοινωνικής εργασίας για αναπροσαρμογή, έγκαιρη και αποτελεσματική παρέμβαση υπόκειται σε σκληρή δοκιμασία. Οι παρεμβάσεις στο μικρο-επίπεδο (άτομο, οικογένεια) και η πρόσβαση σε ελλειμματικές μόνο πολιτικές (π.χ. χορήγηση επιδομάτων) είναι ανεπαρκείς. Οι όροι απόδρασης από τη σύγχρονη φτώχεια και την εξαθλίωση απαιτούν επείγουσες παρεμβάσεις του τύπου της αντιμετώπισης καταστάσεων επείγουσας κρίσης (ανέχειας, σύγχυσης, φόβου, αδιεξόδου) και συλλογικού τραύματος συνδυασμένες με επιτόπιες παρεμβάσεις για εξασφάλιση αλληλεγγύης και στήριξης στις κοινότητες.

Προέχει η επανεκκίνηση της μεθόδου κοινωνικής εργασίας με ομάδες ως προπλάσματος συγκρότησης των απαιτούμενων συλλογικοτήτων, όπως και εκείνης με ομάδες αυτοβοήθειας ως μέσου ενστάλαξης ελπίδας σε μέλη χειμαζόμενων ομάδων πληθυσμού. Επίσης η πρωτοβουλία για απόκτηση ικανοτήτων (capacity building) από τις κοινότητες για δημιουργία συνεργατικών σχημάτων σε τοπικό επίπεδο εστιασμένων σε δράσεις που αποσκοπούν στη βελτίωση γνώσεων, δεξιοτήτων, αυτοπεποίθησης, υιοθέτησης στάσεων διεκδίκησης δικαιωμάτων και πόρων. Η κινητοποίηση και ενδυνάμωση των κοινοτήτων να επιδιώξουν εμπειρίες συλλογικής δράσης θα συμβάλει στην επίσπευση των διεργασιών απόδρασης της ατομοκεντρικότητας,

και της έξωθεν διάσωσης (από βουλευτές, ηγέτες, ημέτερους) που χαρακτηρίζει το σύγχρονο Έλληνα. Η μετάβαση των πολιτών από την απόγνωση σε συλλογική πράξη θα χρειαστεί το όχημα της κριτικής συνειδητοποίησης, που μας έχει προμηθεύσει ο Φρέιρε.

Η πρακτική άσκηση χρειάζεται να εμπλουτιστεί με εξάσκηση των αυριανών κοινωνικών λειτουργών στον κριτικό στοχασμό, την έρευνα, τη βασισμένη στην αποτελεσματικότητα πρακτική, και στη συνεχή μελέτη των αλλαγών που λαμβάνουν χώρα και των επιπτώσεων που αυτές επιφέρουν στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας. Απαραίτητη είναι η ειδίκευση τους στις παρεμβάσεις σε καταστάσεις κρίσεων, στη διαχείριση του ατομικού και συλλογικού τραύματος και της κοινωνικής αποδιοργάνωσης (ΓΜΣ και προγράμματα δια βίου εκπαίδευσης). Επίσης η ευαισθητοποίηση τους για εγρήγορση προκειμένου να αποφεύγουν και να αποθαρρύνουν τις λογικές για γρήγορη και αποτελεσματική αντιμετώπιση (εξυπηρέτηση), τους ρόλους του διαχειριστή (case manager), ή του πλοηγού της περίπτωσης (case navigator), και την υπηρετηση της πολυτελούς φιλανθρωπίας. Παρότι υπάρχει κοινωνική ανάγκη για χρήματα, πλείστες των χορηγιών δεν συνιστούν ευγενή διάθεση του περισσέυματος, αντίθετα αποτελούν κοινωνικό άλλοθι εκκωφαντικής φοροδιαφυγής και ξέπλυμα της ατιμωρησίας των παρόχων τους. Στο σημερινό παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει αποσυνδεθεί από την κοινωνική τάξη, οι κίνδυνοι αποκλεισμού αυξάνονται και διευρύνονται, όλο και περισσότεροι άνθρωποι περιθωριοποιούνται ενώ εξομοιώνονται οι προβληματισμοί σχετικά με τις πολιτικές για τη διαχείριση των διακρίσεων και των ανισοτήτων σε παγκόσμιο επίπεδο. Η κουλτούρα απόδοσης ευθυνών στους πολίτες και τις κοινότητες τους, παρότι δεν τους ανήκει, ενισχύεται. Η συνειδητοποίηση ότι οι εν λόγω κίνδυνοι αφορούν όλο και περισσότερους, ενδέχεται να συμβάλει στην αύξηση της κοινωνικής αλληλεγγύης και συνοχής. Η δε διεύρυνση και ισχυροποίηση της δικτύωσης των εκπαιδευτικών και των επαγγελματιών κοινωνικής εργασίας με ομότιμους στο εξωτερικό συνιστά μια ευέλπιδα εκδοχή.

Αναπροσαρμογή της πρακτικής της κοινωνικής εργασίας σε παρεμβάσεις στο δρόμο, σε βραχείας διάρκειας εστιασμένες σε στόχους προσεγγίσεις που θα συνοδεύονται από πιλοτικές δράσεις αυτοοργάνωσης και αυτοπροστασίας σε όλα τα πεδία υγείας, ψυχικής υγείας δικαιοσύνης. Καλλιέργεια της ουσιαστικής συνεργασίας με τους συναδέλφους, ως μέσου εργασίας και ως μέτρου προστασίας του εαυτού και των συναδέλφων από φαινόμενα επαγγελματικής υπερκόπωσης. Συστηματική και συνδυασμένη αξιοποίηση των εργαλείων που κατέχει η κοινωνική εργασία για καλλιέργεια επικοινωνίας, αλληλεγγύης, εμπιστοσύνης και συλλογικής δράσης και των κλινικών τεχνικών αντιμετώπισης του φόβου, της ενοχής, της επιθετικότητας και της απομόνωσης που παράγεται και αναπαράγεται από την εξελισσόμενη κρίση. Ωστόσο, στην παρούσα συγκυρία οι κλινικές προσεγγίσεις αξίζει να εφαρμοστούν από κοινωνικούς λειτουργούς που υιοθετούν την κριτική θεωρία και προσέγγιση. Προ-

έχει η ανίχνευση και ανάδειξη προστατευτικών παραγόντων στο περιβάλλον και η καλλιέργεια οργανωμένης αλληλεγγύης, που παράγει ελπίδα, ψήγματα αντίδρασης - αντίστασης και ιδέες για αλλαγή.

Βιβλιογραφία

Αγγλόφωνη

- Cowgen, D. & Snively, A. (2002). Assessing Client Strengths. In: *Social Workers' Desk Reference*. Oxford: University Press, pp.221-225.
- Dominelli A. (2010). *Social Work in a Globalizing World*. Cambridge: Polity Press.
- Papatheodorou Ch. & Dafermos J. (2010). *Structure and Trends of Economic Inequality and Poverty in Greece and the EU, 1995-2008: Theoretical and Empirical Approaches*. Report of the Observatory on Poverty, Incomes, Inequalities and Social Exclusion. Athens: Institute of Labour & University of Athens.
- Park Y., Kim M., Kwon S. et al. (2009). The Association between public social expenditure and suicides: evidence from OECD countries. *J. Prev. Med. Public Health* 42:123-129
- Paul K. & Moser K. (2009). Unemployment impairs mental health: meta-analyses. *Journal of Vocational Behavior*, 74:264-282
- Petmesidou, M. (2006). Tracking social protection: Origins, path peculiarity, impasses and prospects. In M. Petmesidou and E. Mossialos (Eds), *Social Policy Developments in Greece* (pp. 25-54). London: Ashgate.
- Petmesidou, M. (2010). Annual Report on Greece. ASISP Report. GVG-EU (accessed at <http://www.socialprotection.eu>).
- Petmesidou, M. (2011). Is the EU-IMF "rescue plan" dealing a blow to the Greek welfare state? (accessed at <http://www.crop.org>).
- Preston-Shoot, M. (2005), Editorial. *Social Work Education*, 24 :601-602.
- Uutela A. (2010). Economic crisis and mental health. *Cur Opin Psychiatry*, 23:127-130.
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- <http://socialworkaction.wordpress.com>

Ελληνόφωνη

- Βεργέτη, Α. (2009). *Κοινωνική Εργασία με Οικογένεια σε Κρίση*. Αθήνα: Τόπος.
- Βεργέτη, Α. (2012). Οι επιπτώσεις της κρίσης στην εκπαίδευση της κοινωνικής εργασίας. Εισήγηση στην Ημερίδα-Παρέμβαση "Οικονομική Κρίση και Κοινωνική Εργασία", Αθήνα 27.3.2012. Δημοσίευτο κείμενο διαπιστευμένο στη συγγραφέα.

- Γιωτάκος, Ο. (2010). Οικονομική κρίση και ψυχική υγεία. *Ψυχιατρική*, 21 (3), 195-204.
- Δημοπούλου-Λαγωνίκα, Μ. (2011). Το μοντέλο παρέμβασης στην κρίση. Στο: της ιδίας *Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας. Μοντέλα Παρέμβασης*, σελ. 475-543. Αθήνα: Τόπος.
- Ελληνική Εθνική Επιτροπή UNICEF (2012). Η φτώχεια στην παιδική ηλικία. Στην Έκθεση: *Η Κατάσταση των Παιδιών στην Ελλάδα 2012*, σελ 29-36. http://www.unicef.gr/pdfs/Children_in_Greece_2012.pdf
- ΚΕΘΕΑ. (2011). *Οικονομική Κρίση και Εξαρτήσεις. Το Έργο και η Στρατηγική του ΚΕΘΕΑ*. Αθήνα: ΚΕΘΕΑ, σελ. 10.
- Οικονόμου, Μ., Πέππου, Λ. Ε., Λουκή, Ε., Καμπορόζος Α., Μέλλου, Α., Στεφανής, Κ. (2012). Γραμμή Βοήθειας για την κατάθλιψη: Αναζήτηση βοήθειας σε περίοδο οικονομικής κρίσης. *Ψυχιατρική*, 23(1), 17-28.
- Ράτσικα, Ν. (2012). Οι επιπτώσεις της κρίσης στην εκπαίδευση της κοινωνικής εργασίας. Εισήγηση στην Ημερίδα-Παρέμβαση “*Οικονομική Κρίση και Κοινωνική Εργασία*“, Αθήνα 27.3.2012. Αδημοσίευτο κείμενο διαπιστευμένο στη συγγραφέα.

World Mental Health Day, October 10, 2012

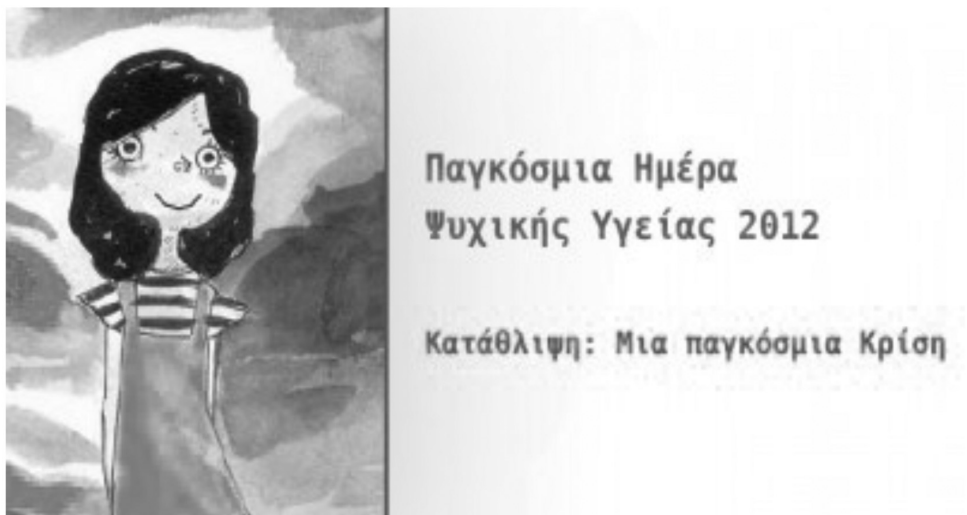
DEPRESSION: A Global Crisis

World Federation for Mental Health

World Mental Health Day 2012 aims to encourage governments and civil society around the world to address depression as a widespread illness that affects individuals, their families and their peers, and to recognize that it is a treatable condition. People should be alert to the early signs of depressive disorder—it can affect anyone, from young people to seniors. It is now estimated that 350 million people globally are affected by depression, and this alarming figure is a wakeup call for us to address this global non-communicable disease.

Deborah Wan

President of the World Federation of Mental Health

<http://www.wfmh.org/>
<http://www.yyka.gov.gr>